

**Міжнародний симпозіум
«Праворозуміння: питання теорії, правової
політики і юридичної практики»**

27–28 травня 2010 р. у м. Харкові на базі Національної академії правових наук України за підтримки загальнодержавного юридичного журналу «Право України» відбувся міжнародний симпозіум «Праворозуміння: питання теорії, правової політики і юридичної практики», в якому взяли участь провідні вчені-правознавці трьох країн — Білорусі, Росії та України.

Для участі в міжнародному симпозіумі було представлено понад 100 доповідей та повідомлень, підготовлених представниками 41 ВНЗу і провідних наукових установ України, Російської Федерації і Республіки Білорусь. Серед авторів поданих робіт 42 доктори юридичних наук, 47 кандидатів юридичних наук; із них 3 — представники Білорусі, 24 — Російської Федерації і 73 — українські фахівці у царині права.

У рамках пленарного засідання і тематичних секцій симпозіуму відбулися плідні наукові дискусії за такими основними напрямками: філософські і загальнотеоретичні основи праворозуміння; історичні та порівняльні аспекти праворозуміння; праворозуміння, правова політика і юридична практика: особливості взаємовпливу.

У своєму вступному слові, зверненому до учасників і гостей симпозіуму, **В. Я. Тацій**, президент Національної академії правових наук України, ректор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, академік НАН України, відзначив, що наразі юридична наука наших країн активно розвивається у напрямі трансформації свого змісту, переорієнтації на дослідження державно-правової реальності з позицій загальноновизнаних зразків демократії, формування соціальної, правової державності, ідеології прав людини. З цією метою нашим провідним фахівцям у галузі юриспруденції варто критично проаналізувати спільну спадщину правової теорії і практики за весь попередній період і запропонувати нові науково обґрунтовані підходи до вирішення актуальних проблем державно-правового розвитку на

засадах сучасного праворозуміння. В його основу має бути покладено інтеграційний підхід до права, сформований на основі послідовного узгодження класичних шкіл праворозуміння — природного права, позитивізму, соціологічного підходу. При цьому системоутворюючою ідеєю сучасного розуміння права покликані стати всебічне забезпечення і захист прав та свобод людини, утвердження верховенства права.

У вітальному слові до учасників заходу **О. Д. Святоцький**, головний редактор журналу «Право України», доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, підкреслив, що значна кількість монографій і статей у провідних фахових журналах у галузі права, котрі присвячено проблематиці праворозуміння, засвідчує надзвичайну актуальність проблеми, що є предметом обговорення на цьому представницькому зібранні. Професор О. Д. Святоцький наголосив, що тільки за плюралістичного підходу до праворозуміння можна відшукати відносну істину з цього питання. Усе різноманіття сучасних підходів до права відображає унікальність цього феномену і дозволяє донести його до правозастосувача.

П. М. Рабінович, професор кафедри теорії і філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, академік НАПрН України, відзначив що, незважаючи на безперечну актуальність проблематики праворозуміння, такий масштабний захід міжнародного рівня присвячується цій проблемі в Україні вперше. Основну увагу у доповіді «*Праворозуміння: сутність, соціальні витоки, регулятивний потенціал*» професор П. М. Рабінович сконцентрував на трьох основних змістовних блоках: феномені праворозуміння і його дефініції; непереборності плюралізму праворозуміння через соціальну неоднорідність суспільства; значенні праворозуміння як безпосереднього соціального регулятора суспільних відносин.

У своїй доповіді «*Про традиції в розумінні права*» **В. Г. Графський**, головний науковий співробітник Інституту держави і права Російської академії наук, доктор юридичних наук, професор, відзначив, що різні тлумачення природи і призначення права викликали до життя декілька характерних традицій або типів праворозуміння, з яких найбільш стійкими виявилися два — природно-правовий і законницький, іменовані ще юридико-позитивістським типом. Останнім часом домінантою сучасного праворозуміння і правозастосування стає техніко-організаційний підхід (у широкому сенсі — «соціально-інженерний»), який втілюється в тих чи інших різновидах соціологічного

юридичного позитивізму. Соціально-інженерний підхід поступово відтісняє й робить менш значущими всі інші параметри, включаючи природно-правовий і близькі до нього підходи, наприклад, лібертарну концепцію права у трактуванні В. С. Нерсисянца. Проте переважаючим напрямом сучасної науки має стати новий варіант визначення права і як наслідок — нове праворозуміння, яке доцільно іменувати інтегральним.

Виступаючи із доповіддю «Класичні типи праворозуміння і нові теорії права», **О. В. Мартишин**, професор кафедри теорії та історії держави і права Московської державної юридичної академії імені О. Е. Кутафіна, доктор юридичних наук, порівняв чотири класичні типи праворозуміння (нормативізм, соціологічний позитивізм, філософське розуміння права і теорії природного права) з «новими теоріями права», що з'явилися останніми роками в Росії («лібертарною», «комунікативною», «реалістичною», «природно-позитивним праворозумінням» та ін.). Доповідач обґрунтував, що нові теорії «позбавлені оригінальності і переконливості», а поєднання класичних типів праворозуміння робить можливим різнобічний аналіз права за умови відмови від ексцесів, властивих кожному з них.

Завідувач кафедри загальнотеоретичних і державно-правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **М. І. Козюбра** присвятив свою доповідь «Праворозуміння: поняття, типи і рівні» аналізу сучасних підходів до інтерпретації терміна «праворозуміння». Він обґрунтував некоректність зведення останнього до наукової категорії, розкрив поняття типології праворозуміння та її критеріїв, а також охарактеризував типи і рівні праворозуміння — повсякденно-емпіричний, професійно-практичний, науково-теоретичний і філософський.

Доповідач зазначив, що буденно-емпіричний рівень праворозуміння — це образ права, який відображається в буденній суспільній правосвідомості і характеризує ставлення суспільства до права, його правобачення і правовідчуття. Професійному рівню праворозуміння притаманні не лише почуттєво-наочне сприйняття права та інших правових явищ, а й апеляція до понять і категорій, за допомогою яких формуються систематизовані знання про право. Професор М. І. Козюбра наголосив на необхідності розрізняти науково-теоретичний і філософський рівні праворозуміння, які тривалий час ототожнювалися в радянській юридичній науці. Відмінності між ними слід розглядати

в ракурсі співвідношення гносеологічних і аксіологічних аспектів, істини й цінностей, науки і світоглядної позиції. Межі між цими рівнями праворозуміння є досить рухливими і відносними. Проте саме їх розрізнення дозволяє якщо й не повністю зняти, то принаймні згладити тривалі суперечності між прихильниками позитивізму і їх противниками та більш глибоко осмислити надзвичайну складність права як феномену, його значення і роль у житті людей.

У доповіді на тему «Сучасне праворозуміння: ціннісні та суб'єктні аспекти» **С. А. Калінін**, завідувач кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Білоруського державного університету, кандидат юридичних наук, доцент, виділив основні проблеми сучасного праворозуміння і вимоги до нього, зокрема стосовно Республіки Білорусь, а також вказав на його тісний зв'язок із цінностями домінуючого світогляду. Доповідач запропонував і обґрунтував цінність нової категорії — «суб'єктність праворозуміння», що означає формування праворозуміння в межах діяльності певного суб'єкта, здатного цілеспрямовано організовувати буття соціуму.

Ю. І. Гревцов, професор кафедри теорії та історії права і держави Санкт-Петербурзького державного університету, доктор юридичних наук, виступив із доповіддю на тему «До праворозуміння: правові відносини у зв'язку з юридичними фактами і нормами права», у якій послідовно розкрив поняття юридичного факту, його співвідношення з нормою права і правовими відносинами, визначив сутність і види правовідносин. Учений аргументовано відстоював новий висновок про те, що юридичний факт не виникає з норми права, а навпаки, норма права обумовлюється юридичним фактом.

В. М. Шафіров, завідувач кафедри теорії держави і права Юридичного інституту Сибірського федерального університету, доктор юридичних наук, професор, представив на симпозіумі доповідь «Людноцентристський підхід до розуміння права». У своєму виступі доповідач, ґрунтуючись на підході інтеграції різних концепцій права, досліджував сутність і зміст права, його внутрішню і зовнішню форму, і довів, що забезпечення права не може зводитися до державного примусу, відтак варто переосмислити підходи до людини, її прав і свобод під кутом природно-позитивного права.

Віце-президент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України **О. В. Петришин** у своїй доповіді

«Проблеми соціалізації правової науки» зазначив, що на зміну проблемі соціологізації юридичної науки має прийти її «соціалізація», яка дає можливість подивитися на право як на частину суспільства, його продукт. Доповідач відстоював необхідність інтеграційного підходу в правознавстві, який дозволить подолати «непримиренність» різних напрямів праворозуміння. Підставами такого підходу є як світоглядні компоненти, які змінюються в ході історії, так і юридичні, наприклад, галузеві кодекси України, які виходять далеко за межі «канонічного» позитивістського праворозуміння. Крім того, доповідач застеріг від небезпеки трансформації правознавства в «законознавство» і запропонував синтезувати юридичну форму і соціальний зміст права в єдиній «правовій картині світу».

Завідувач кафедри теорії права Тверського державного університету, доктор юридичних наук, професор **В. І. Крусс** у своїй доповіді «Конституційне праворозуміння» приділив увагу загальнотеоретичним аспектам конституційного праворозуміння. Доповідач послідовно відстоював думку про те, що конституційне праворозуміння завжди відзначається національною (духовно-культурною, ментальною) своєрідністю, але саме воно (і лише воно) забезпечує можливості конвергенції та уніфікації національних правових систем у перспективі об'єктивно необхідного глобального правопорядку.

У доповіді «Право і справедливість: співвідношення в контексті різних типів праворозуміння» **Н. В. Варламова**, старший науковий співробітник сектору теорії держави і громадських організацій Центру теорії і історії права і держави Інституту держави і права РАН, кандидат юридичних наук, доцент, висвітлила питання співвідношення права і справедливості в контексті різних типів праворозуміння (юридичного позитивізму, основних напрямів природно-правової школи, лібертарної теорії права). Доповідач наголосила, що питання про співвідношення права і справедливості таке ж вічне, як і питання про те, що є право. І це не випадково, бо відповіді на них взаємообумовлені. Проблема співвідношення права і справедливості вирішується по-різному залежно від того, як розуміється право, або інакше — те або інше уявлення про співвідношення права і справедливості зумовлює тип праворозуміння. Далі дослідниця розкрила зміст права і справедливості, надала їх характеристику.

Заступник начальника управління — начальник відділу міжнародних зв'язків і порівняльного аналізу законодавства Секретаріату Конституційного Суду Республіки Білорусь, кандидат юридичних наук, доцент

Л. О. Мурашко присвятила свою доповідь «Проблеми правоутворення в Республіці Білорусь: шляхи вдосконалення» проблемам правотворчого процесу в Білорусі. Доповідачка обґрунтувала висновок про те, що проблеми сучасного правотворчого процесу полягають у відсутності прогнозування наслідків ухвалення закону, «неекономній правотворчості», яка виражається у всезростаючій кількості самих нормативних правових актів, великій кількості змін через короткий проміжок часу після ухвалення акта. Удосконалення правотворчості, на її думку, перш за все полягає в ефективній допроектній діяльності, запровадженні інституту громадської експертизи проекту закону, широкому інформуванні про правотворчу діяльність, використанні законодавчого (нормативного) експерименту («пілотні проекти»), моніторингу парламентом проблем виконання законів тощо.

С. І. Максимов, професор кафедри філософії Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, у своїй доповіді «Дуальність права в контексті методології праворозуміння» досліджував дуальність природи права як єдність природного і позитивного права, які виступають його ідеальним і реальним вимірами. Доповідач відзначив, що, визнаючи дуальність права як вияв його онтологічної структури або природи, слід наголосити, що це не є дуалізмом у метафізичному сенсі — як визнання існування двох самостійних реальностей: природного і позитивного права. Це дуалізм символічного плану як визнання двох вимірів єдиного феномену права, які відтворюються при вирішенні всіх правових питань і є онтологічною основою будь-яких правових концепцій, що прагнуть адекватного відображення природи права, включаючи й інтегральні концепції. При цьому ступінь адекватності концепції права безпосередньо залежить від того, наскільки повно вдається відобразити таку дуальність.

Доцент кафедри теорії і історії держави і права, міжнародного права Державного університету м. Самари, кандидат юридичних наук **Ю. Є. Перм'яков** присвятив виступ на тему «Праворозуміння як самовизначення історичного суб'єкта» онтологічному обґрунтуванню права. Автор відстоював тезу про те, що сутність права має множинну природу, оскільки правова реальність обумовлена діями суб'єктів, що мають різну історичну свідомість.

В. В. Лемак, завідувач кафедри теорії і історії держави і права Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, виступив із доповіддю

«Зміна парадигми праворозуміння: досвід держав Центральної Європи». Доповідач проаналізував позиції провідних учених — теоретиків права Чехії, Словаччини і Угорщини щодо поняття права і прослідкував основні напрями зміни парадигми розуміння права в державах Центральної Європи. Підсумовуючи огляд теоретико-правових позицій щодо розуміння права у вказаних державах, він виділив їх спільні характеристики, зокрема: 1) для центральноєвропейської правової традиції характерне відокремлення теоретико-правових досліджень від філософсько-правових; 2) правова доктрина центральноєвропейського регіону відрізняється від української більш інтенсивним впливом на неї процесу глобалізації. Два десятиліття цілеспрямованих правових реформ у державах Центральної Європи логічно завершилися їх прийняттям до Європейського Союзу впродовж 2004–2007 років.

Професор кафедри права Європейського Союзу і порівняльного правознавства Одеської національної юридичної академії, доктор юридичних наук **Бехруз Хаїматулла** взяв участь у симпозіумі з доповіддю «*Праворозуміння, розуміння права і правова система*» і розкрив проблеми праворозуміння і його співвідношення з розумінням права як категорій філософії і теорії права. Особливу увагу доповідач приділив феномену домінуючого праворозуміння, його ролі у правовій системі, а також розглянув соціальні чинники, що впливають на трансформацію праворозуміння в домінуюче праворозуміння.

Доцент кафедри теорії держави і права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук **С. П. Погребняк** у доповіді «*Взаємозв'язок держави і права: концептуальні аспекти*» з нових методологічних позицій досліджував такі ознаки права, як загальнообов'язковість, спрямованість на забезпечення свободи і порядку, гарантованість його ефективної дії з боку держави, нормативність, системність тощо. Доповідач розкрив основні засоби підтримки обов'язковості права, проаналізував взаємозв'язок права і держави, акцентував увагу на ролі основоположних принципів права для сучасного праворозуміння.

Загалом міжнародний симпозіум «Праворозуміння: питання теорії, правової політики і юридичної практики», на думку його учасників, став значущою науковою подією, яка дала можливість окреслити найбільш актуальні проблеми праворозуміння і визначити шляхи їх вирішення з урахуванням нових наукових напрямів і підходів у юриспруденції, а також філософії, соціології, політології і психології. Симпозіум сприяв переосмисленню юридичного минулого, дозволив критично оцінити сучасну правову реальність, дав новий поштовх

розвитку юридичної доктрини, а також правової політики і практики сусідніх держав — України, Росії і Білорусі.

За підсумками роботи міжнародного симпозіуму було розроблено рекомендації, які констатували плідність і ефективність об'єднання творчих зусиль правників у вирішенні найбільш фундаментальної проблеми юриспруденції — проблеми праворозуміння. Учасники, зокрема, рекомендували НАПрН України ініціювати створення дослідницьких груп для розробки конкретних аспектів праворозуміння; включити цю тематику до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр.; додати до навчальних планів магістратури юридичних ВНЗ Росії, України і Білорусі вивчення проблем сучасного праворозуміння в рамках спеціальних курсів; ініціювати проведення подальших спільних міжнародних конференцій, «круглих столів» та інших науково-практичних заходів з актуальних питань правознавства.

Як результат роботи міжнародного симпозіуму планується видання російськомовної збірки матеріалів з проблем праворозуміння, а також її подальше розповсюдження серед публічних, профільних і відомчих бібліотек, провідних наукових і вищих навчальних закладів Білорусі, Росії та України.

Матеріали підготував *Д. Лук'янов*,
вчений секретар симпозіуму, начальник Управління планування
і координації правових досліджень НАПрН України

Другий міжнародний науковий симпозіум «Дні порівняльного правознавства»

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Прикарпатський юридичний інститут Львівського державного університету внутрішніх справ, Українська асоціація порівняльного правознавства, Міжнародний науковий журнал «Порівняльно-правові дослідження» 22–25 квітня 2010 р. провели у м. Яремчі Івано-Франківської області другий міжнародний науковий симпозіум «Дні порівняльного правознавства». Партнерами в організації симпозіуму стали Івано-Франківська обласна державна адміністрація, Координатор проектів ОБСЄ в Україні, Американська асоціація юристів, Ініціатива з верховенства права, Міжнародна юридична компанія CMS Reich-Rohrwig Hainz та Міжнародна консультаційна компанія Rödl & Partner.